

HELEN RAPPAPORT

Az

ELSZÖKÖTT
HERCEGNŐ

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2026

www.alexandra.hu • www.moobius.hu
www.europakiado.hu

4. FEJEZET

„Jülchen csillaga felragyogott”

Romanov nagyhercegeként, apja és bátyja után a trón harmadik örököséneként (ha Sándor nem nemzene fiút) Konsztantynnak lehetősége nyílt arra, hogy elutasítsa a neki már felajánlott több menyasszonyjelöltet, Juliannának viszont nem volt beleszólása a dologba. A családi elvárások súlya arra kötelezte, hogy hálásan elfogadja Konsztantyin ajánlatát, mivel jól tudta, hogy milyen fontos a házassági kötelék Oroszországgal pénzsűkében lévő szüleinek és magának a Szász–Coburg Hercegségnek. A látogatás során Katalin megvizsgálta a bizonyos Thümmel báró által készített szász–coburgi családfát, amit Augusztá adott át neki. Arról is meg akart győződni, hogy Augusztá fiai is alkalmasak-e az orosz házassági tétekre. „Árulja el, hogy ennek a hercegnének a második fia jó-e kinézetét, szívét és elméjét tekintve! – szólította fel Grimm bárót. – Szeretnék az összes német kadétról feljegyzést készíteni, és ha teljes lesz a lista, annyit választok ki, amennyi a menyasszonyoknak kell.”* Az orosz menyasszonyok,

* Katalin a „kadét” szó alatt a királyi házak fiatalabb fiait értette, akik nem voltak jogosultak hazájukban a trónra, így számításba jöhettek a tekintetben, hogy Oroszországba házasodjanak és ott éljenek. Augusztá második fia, Ferdinánd ekkor tíz-, bátyja, Ernő tizenegy, míg a legfiatalabb fiú, Lipót csak négyéves volt.

miként ő maga és az elszegényedett német fejedelemségek is jól tudták, „megcsinálhatják férjeik szerencsését”.¹

Katalinnak ekkorra már egyértelműen feltűnt Julianna impulzív természete, és a házasságról így nyilatkozott: „Mindenki felváltva sír és nevet ennek az érdekes párnak a láttán... Két bajkeverő egy pár.”² Egyelőre megnyerőnek tűntek. Ám ha Julianna természetéből adódóan virgonc is volt a maga ártatlanságában, milyen ember volt a tizenhat éves Konsztantyin nagyherceg, akivel házasságra készült lépni, a mögött a mesterkéltnél féltékenység és hivatalosan kimért udvariasság mögött, amit feléje mutatott? Kortársainak benyomásai nem festenek hízelgő képet róla, sőt Nagy Katalinnak is feltűnt unokája faragatlansága és kötekedő természete már gyermekkorában is, és „kis vulkán”-ként jellemezte őt.³ Eltökélte, hogy nem ad teret Konsztantyin képzésében az apja különbségeinek, így szigorúan felügyelte az ő és Sándor nevelését a Téli Palotában. A két fiú gyermekkorára Sophie Benckendorff nevelőnő és Konsztantyin esetében egy görög dajka figyelmes tekintete alatt zajlott, majd őket hamarosan férfiak váltották fel, akiknek élén a szolgálatteljáró, mindazonáltal hatását tekintve eredménytelen Nyikolaj Szaltikov gróf állt.

Katalin Szaltikovnak adott utasításai a legnagyobb mértékben gyakorlatiasak voltak: a fiúk egyszerű ételeket egyenek, szerény és kényelmes ruhákat hordjanak, ne aludjanak tollpárnák között, sokat tornázzanak, hogy erősek legyenek testben és lélekben, ne adjanak nekik fölösleges gyógyszereket, és mindenképp ne tűrjék el a sírást és a hisztizést.⁴ Ez a rendszer elvileg működött Sándor esetében, aki engedelmesnek és igyekvőnek bizonyult, de hamarosan fájoan nyilvánvalóvá vált, hogy mennyire nehéznek bizonyul a császárnő gondos oktatási, kulturális és spirituális tervét a kis „Kosztyikjára” alkalmazni. Ugyanakkor az egésztest jól kigondolta és megtervezte: a testvéreknek meg kellett tanulni, hogy engedelmesek, igazmondók, bátrak és udvariasak legyenek. Együttérzést kellett tanúsítaniuk minden „néma teremtmény” – „madarak, lepkék, legyek, kutyák, macs-

kák” – iránt, és tilos volt kínozni őket. Egyik fiú tanórái sem tarthat-
tak harminc percnél tovább, kötötte ki, és be kellett fejezni, „mielőtt
megunnák őket”.

Úgy vélte, hogy a gyermekeket nem szabad kényszeríteni a tanulá-
sra, de ezzel ellentétben igen széles körű tananyagot írt elő számukra.
Sándort és Konsztantyint oroszul, franciául, németül és latinul taní-
tották. Konsztantyin jövődöbéli birodalmi szerepére készülve görög-
ül, míg Sándor angolul is tanult. A nyelvek a földrajzi, történelmi,
asztronómiai, matematikai, jogi és hadászati oktatásukat egészítették
ki. A testgyakorlás ugyancsak fontos eleme volt a fejlesztésüknek, így
a lovaglás, a vívás, az úszás, a birkózás, az íjászat, és „minden, ami
erőt és kitartást ad a testnek”.⁵ Katalin mindenre gondolt. Még azt
is kikötötte, hogy a művészetek és a zene kevésbé fontosak, mivel mi
értelme lenne, ha egy apa azt kívánná, hogy a fia költővé váljék.

Az ember azt képzelné, hogy ezen átfogó és felvilágosult tanterv
mellett a császárnő szeretett unokáit a bölcsesség és az erény minta-
képeivé formázzák. Hiszen Katalin edukációs eszméi jórészt a felvi-
lágosult gondolkodó, John Locke elveire épültek, aki a gyermekek
természetes kíváncsiságának bátorítására és arra ösztönzött, hogy
mindenki az életben betöltött helyzetének megfelelő oktatást kap-
jon. Katalinra a filozófus Jean-Jacques Rousseau nézetei is hatottak,
aki Locke-hoz hasonlóan a gyermekek természetes tehetségének és
jóságának fejlesztésében, valamint a magolás és kényszerítés elkerü-
lésében látta az oktatás kulcsát. Katalin Rousseau azon eszméjéért is
lelkesedett, hogy a fiatal gyermekeket kézi, fizikai munkára is oktatni
kell, hogy összhangban legyenek a természettel, így a két fiút már kora
gyermekségüktől „kertésznek, mészárosnak és ácsnak” nevelték.⁶

Katalin pontosan a legmegfelelőbb embert bízta meg nevelésükkel
– Szaltikov felügyelete alatt –: a svájci Frédéric-César de La Harpe-
ot, aki felvilágosult és kétségkívül feddhetetlen ember volt. La Harpe
eredetileg ügyvédnek tanult, de mivel kiállt születési helyének, Vaud
kantonnak a függetlenségéért az uralkodó berni kormányzattal szem-

ben, kénytelen volt külföldre távozni. Oroszországban Grimm báróhoz ajánlották be francia nevelőként. Miután 1783-ban bemutatták Nagy Katalinnak, La Harpe kellően elnyerte a császárnő csodálatát és bizalmát ahhoz, hogy politikai nézetei ellenére is elébe tárja az oktatásról vallott elveit. Katalinra mély benyomást tett, aki így azzal a megkötéssel nevezte ki Szaltikov helyettesévé, hogy politikai nézeteit nem oszthatja meg a tanítványaival.⁷

Ennek ellenére, miközben az uralkodók kötelességeire tanította a fiúkat, La Harpe hangsúlyt helyezett arra, hogy belecsöpögtesse Sándorba és Konsztantyinba a zsarnokság borzalmairól és a köztársaságpártiság nemességéről vallott eszméit, bár kétséges, hogy szép elvei közül bármelyik is meggyökeresedett Konsztantyin szeszélyes elméjében. Valójában súlyos tévedés volt Katalin és az általa választott oktatók részéről, hogy megpróbáltak két ilyen különböző fiút együttesen nevelni. Annak kudarca, hogy nem sikerült szétválasztani őket, végzetes következményekkel járt Konsztantyin későbbi viselkedésére. Mivel Sándor szorgalmasan tanult és jól teljesített, közte és La Harpe között közeli és ösztönös kapcsolat alakult ki, ám a tizenkilenc hónappal fiatalabb Konsztantyinnal ádáz csatát folytatott a fiú szeszélyes viselkedésének megfékezéséért. Tanítványa hét és fél éves korában La Harpe beszámolót készített oktatói küzdelmeiről.

A fiúnak ugyan jó szíve és természet adta tehetsége van, ismer-te el, de ezeket elhomályosítja, hogy néhány percen túl vonakodik figyelmet fordítani bármire is. Rendkívül neheze-re esik megfékeznie robbanékony és gyakran féktelen viselkedését. Konsztantyin rendkí-vül csökönyös, tettei gyakorta erőszakba fordulnak: dührohamaiban „a földre dobálja a könyveket és a térképeket, a papírt és a tolla-kat”, toporzékol, a fogát csikorgatja és úgy viselkedik, hogy „még a világ legtürelmesebb emberét is feldühítené”.⁸ La Harpe számos alkalommal volt tanúja efféle hisztériás kitörésnek, amelyek kimerítet-ték: „csak akik tanúi voltak az ilyen jeleneteknek, tudják, mennyire igénybe vették a türelmemet, és mibe került nekem, hogy megőrizsem

kellő higgadtságomat ezekben a kritikus pillanatokban”, jelentette ki. Konsztantyin durva viselkedése időnként fizikai sérülést is okozott: egyszer a Katalin „öreg, köszvényes udvaroncaival” játszott zálogosdi közben oly durván nekiment „a rozoga Stackelberg grófnak, hogy a földre vitte”, és eltörte a kezét.⁹

Öt évvel később egy Szaltikovnak írott másik jelentésben La Harpe jelentős sajnálkozással arra jutott, hogy Konsztantyin makacssága legjobb szándékai ellenére is „a mértéktelenség olyan szintjére jutott, amit tovább már lehetetlen elnézni és elviselni”.¹⁰ Konsztantyin éppen akkoriban harapta meg La Harpe kezét óra közben. A fiatal nagyherceg magas rangja miatt reszkető oktatók kénytelenek voltak szemet hunyni nem megfelelő magatartása felett, hízelegni neki, és minden szeszélyét kiszolgálni. Egyedül La Harpe merete megmondani neki, hogy a viselkedése elfogadhatatlan, de végtelen intelmei süket fülekre találtak, és Katalin megtiltotta a testi fenytést.¹¹ Nem mintha Konsztantyin nem vette volna észre a szóbeli és testi agressziója által okozott bántást és fájdalmat. Állandóan mentegetőzött a bosszús La Harpe-nál, megbocsátását kérte, és fogadkozott, hogy megjavul. Egy Szaltikov tábornoknak a fogyatékoságairól írott kétségbeesett vallomásából világosan kihallatszik az öngyűlölet. Nem más ez, mint egy zavarodott fiatalember segélykiáltása: „Tizenkét éves koromban semmit sem tudtam, még olvasni sem. Tudásom és szorgalmam egy katonai doboséval ér föl. Egyszóval egész életemben nem lesz belőlem semmi.”¹² Szükségszerű volt tehát, hogy az okosabb és szelídebb Sándor kapja nevelői és nagyanyja, Katalin szeretetének és figyelmének oroszlánrészét. Még Katalin is elismerte, hogy „Sándor egy angyal, míg Konsztantyin egy démon”.¹³

A testvére felé megnyilvánuló kedvezményezett bánásmód és az ő zavart személyiségének meg nem értése vagy támogatásának hiánya miatt elszenvedett elhanyagoltság érzete Konsztantyinban természetesen tartós érzelmi károsodást okozott, ami egy szeretetlen gyermek düheként tört ki aztán. La Harpe már 1789 szeptemberében riasztó

egyértelműséggel megjósolta a tizenkét éves fiúról, hogy milyen felnőtt lesz belőle: katona, egy gép, aki úgy véli, hogy „a műveltség, az észszerűség, a becsületérzet” károsak a szigorú fegyelemre, és akit arra neveltek, hogy „csendben nyelje le a sértéseket”.¹⁴

Konsztantyin már gyermekként is csak katonák között és velük menetelve volt boldog, vagy ha tűzfegyverekkel háborúsdit játszott. Névnapi ajándékként az apja két – egy lovas és egy gyalogos – osztag katonával ajándékozta meg, és ettől kezdve legfőbb szórakozása az volt, hogy vég nélkül gyakorlatoztatta őket a gatcsinai felvonulási téren. Amikor nevelői korholták, hogy nem fordít elég figyelmet a tanulmányaira, és arra buzdították, hogy utánozza a bátyját, egyszerűen és makacsul csak azt válaszolta: „Ő cár, én meg katona vagyok. Mit kéne tanulnom tőle?”¹⁵

Ez a viselkedés csak még határozottabbá vált, amikor Sándor 1793-ban megnősült, és apjuk a két testvért katonai kiképzésre adta az ő pontos utasításai szerint. Konsztantyin neveltetése ezzel hirtelen véget ért, mert katonai szenvedélye minden érdeklődését felemésztette. 1795 tavaszára a két testvérnek heti négy-öt alkalommal kellett részt vennie parádékon és porosz stílusú alaki gyakorlatokon Gatcsinában, ahol Pál határozottan kerülte az anyját, ami csak tovább tüzelte Konsztantyin „katonai monomániáját”, és ezzel „ugyanazon különbségeket, ugyanazon szenvedélyeket, szigorúságot és féktelenséget” is, amelyekben előnytelen kinézete mellett Pállal osztozott.¹⁶

Ez az állandó ingadozás Katalin hedonista szentpétervári udvara és Gatcsina katonai szigorúsága között „Athén és Spárta közötti” különbségnek felelt meg – jegyezte meg a történész Nyikolaj Silder –, ami nyilván felkavaró hatást gyakorolt a két fivérre.¹⁷ Konsztantyin személyiségének az apja által támogatott, túlzottan szigorú oldala nem sok jót sejtetett egyetlen jövődöbelije számára sem. Beszédesebb, hogy amikor Augusztá hazafelé tartva Coburgba november 8-án (a régi időszámítás szerint október 28-án) megállt Gatcsinában, úgy találta, hogy „az itteni légkör igencsak különbözik a szentpétervári-

tól”. Arról panaszkodott, hogy itt minden „merev és csendes”, a régi porosz módi szerint. Pál nagyherceg kíséretének tisztjeit régimódi, Nagy Frigyes idejébe illő porosz egyenruhába kényszerítették, és úgy néztek ki, mint „egy régi családi albumból kivágott alakok”.¹⁸

1794-ben La Harpe újra úgy érzete, hogy megmozdulnak régi republikánus érzelmei, és összetűzésbe keveredett Katalinnal, amikor rájött, hogy meg akarja kerülni Pált, és halála után egyenesen Sándornak kívánja biztosítani a trónt. La Harpe lemondott, és visszatért Svájcba, hogy támogassa a Vaud függetlenségéért folytatott kampányt. Innen tartotta a kapcsolatot két korábbi tanítványával. Konsztantyin remélte, hogy egy nap új feleségével együtt meglátogathatja régi tanítóját Svájcban, de La Harpe tizenhárom éven át tartó erőfeszítései, hogy tanítványába némi józan észet verjen, hiábavalónak bizonyultak, amit Konsztantyin neki is bevallott: „Aki számár, az számár is marad; hiába mossuk a számár fejét, csak a szappant pazaroljuk. Nem lehet a szamarat megitatni, ha az nem akarja. Ég önnel!”¹⁹

1795. október 26-án (az új időszámítás szerint november 6-án) Nagy Katalin és unokája, Konsztantyin hivatalos levelet írtak Ferenc hercegnek Coburgba, amelyben jóváhagyását kérték Konsztantyin és Julianna házasságához. Katalin francia nyelvű levelében melegen szólt a három nővéréről és arról, mennyire nehéz volt választani közülük, hiszen mindegyikük „kiváló képességekkel megáldott”, és bármely férjet boldoggá tudnának tenni, aki összekötné velük az életét.²⁰

Szentpétervári látogatásának utolsó, euforikus napjaiban persze szász–coburgi Augusztának fogalma sem volt azon férfi zavart személyiségéről, akivel ártatlan, tizennégy éves leánya hamarosan frigyre lép. Mivel elkábították az eljegyzés örömeire rendezett, egymást követő pazar fogadások, nem volt oka, hogy kételkedjék a jövőbeli vejről nyert kedvező benyomásban. És valóban, Konsztantyin őszintén elégedettnek tűnt választásával. Még Elise sógornője is megjegyezte, hogy ezúttal „rendkívül szerelmes és boldog volt”. Mivel azonban

tisztában volt Konsztantyin ellentmondásos személyiségével, október 26-án (az új naptár szerint november 6-án) némileg titokzatosan azt írta az anyjának, hogy Konsztantyin öröme és szerelme „ezernyi örülségben nyilvánult meg”, amivel bizonyos fokú kiszámíthatatlan viselkedésre utalt ebben az örömben.²¹

Elise addigra nagyon megkedvelte a coburgi hölgyeket, akik, ahogy mondta, „elbűvölő családot” alkottak. Augusztá „értelmes és érzékeny” volt, a lányok pedig „kiváló gyermekek”. Annyira hozzászokott a társaságukhoz, hogy „igazán bosszantotta a távozásuk”.²² Hiányolni fogja azokat a kellemes estéket, amikor vacsorára jöttek, miután együtt zenéltek, és Zsófia, aki lelkes művész volt, vázlatokat rajzolt. Ám most, hogy az eljegyzést bejelentették, a császárnő világossá tette Augusztá számára, hogy ideje hazatérnie. Amíg a család az indulásra készült, Elise egyre növekvő aggodalommal gondolt Juliannára, tudva, hogy milyen fájdalom és elhagyatottság vár rá. Hiszen alig két évvel korábban ő is átélte ezt a szörnyű élményt.

Eközben, október 25-én (az új naptári időszámítás szerint november 5-én) este Katalin 7000 vendég számára látványos álarcosbált rendezett a Téli Palotában, távozó vendégei iránti tisztelete jeléül. Aznap reggel Augusztához küldte szolgálait, hogy extravagáns ékszerekkel ajándékozza meg: gyémánt nyakláncsal, fülbevalókkal, több aranykapcsos gyöngyház karkötővel és egy hatalmas gyémántgyűrűvel, valamint ékszerekkel két lányának, és hajukba virágokkal; Juliannának pedig egy különleges gyémánt karkötőt készíttetett.²³

Ennél is fontosabb volt azonban, hogy a szász–coburgi kincstár kétségbeejtő helyzetére való tekintettel Katalin Augusztának egy 60 000 rubel – vagyis 46 270 tallér* – értékű váltót is átadott, ami

* Igen nehéz meghatározni a tallérok mai értékét. Egy Szász–Coburgról szóló 1958-as tanulmány szerint 12 ezer tallér 1800 fontnak felel meg. Ennek négyszerese 7200 font lenne, amely ma körülbelül 827 000 font (több mint 372 millió forint) vásárlóerővel bírna.

többszöröse volt az egész fejedelemség éves bevételének, nem is beszélve Ferenc herceg jövedelméről.²⁴ Ezt Budberg báró adta át neki, aki hazakísérte őket, amikor megérkeztek Lipcsébe; két lánya pedig fejenként 50 000 rubelt kapott. Augusztá udvarhölgye, Wangenheim bárónő 3000 rubellel lett gazdagabb, de a velük Oroszországba utazó szolgák sem maradtak ki a jutalomból. Ennél is fontosabb, hogy Katalin Julianna testvéreinek – a majdnem ötéves Lipótnak és a tizenegy éves Ernőnek – katonai kitüntetés adományozott, és Konsztantyin szentpétervári gránátos ezredébe tiszteletbeli századosként felvette őket.²⁵ Konsztantyin nagy örömmel ajándékozta meg Augusztát szablyákkal, kardövekkel és vállzsínórokkal, hogy vigye őket magával Coburgba a részükre. Ezek voltak az elsők azon számos orosz katonai kitüntetés sorában, amelyek jelentősen emelték a fivérek rangját az eljövendő napóleoni háborúkban.

Aznap este Augusztát elbűvölte a felvonultatott ruhák változatosága a Téli Palotában rendezett pazar bálon. Leányai ez alkalommal német nemzeti öltözéket vettek fel, de ezek bizony elszürkültek az Orosz Birodalom különféle tartományaiából és térségeiből összesereglett kereskedőfeleségekével összevetve, akik kifinomult nemzeti öltözeteiket és fejükön tornyosuló arany *kokosnyik*-okat viseltek. Elcsodálkozott a mindenféle egzotikus szövetben megjelenő türkök, örmények és tatárok láttán, no és a doni kozákokon, akik „gazdagon és elegánsan öltöztek, és hosszú szakállukkal nagyszerű látványt nyújtottak”.²⁶ Szerinte az orosz férfiak erőteljes arcvonásaikkal és fekete szemükkel sokkal „kiválóbban festettek”, mint az asszonyaik, akik „túl sok piros és fehér sminket használtak, és feketével erősen kihúzták a szemöldöküket”. Ő a lányaival délután hat órától éjfélig körözött a palota fényesen kivilágított termeiben, s együtt csodálták a császárnő figyelmességét, akit „állandóan mindenféle rendű-rangú ember vett körül”.²⁷

Azokban az utolsó szentpétervári napokban Augusztá persze sokat aggódott az Oroszországban hátramaradó fiatal lányáért, és Ferenc-

nek egy levélben be is vallotta, hogy „titokban egy hétig sírt”. Juliannát persze szintén „rendkívül megérintette” anyja közelgő távozása, és elutazása előtt egész éjjel zokogott. Augusztá viszont már tudta, hogy a lánya Elisében értékes szövetségesre talált, aki „szokatlanul megkedvelte Jülchent, és szoros barátja lett”.²⁸ Azzal is vigasztalta magát, hogy a Juliannáról való gondoskodás és a házasságra való felkészítés felügyeletét egy érett nőre bízták, akiben úgy érezte, hogy megbízhat, nevezetesen a 47 éves Charlotte Lieven bárónőre, aki balti németként Otto von Lieven bárónak, az orosz hadsereg vezérőrnagyának az özvegye és maga is tizennégy gyermek anyja volt.* Őt Browne gróf rigai főkormányzó ajánlotta nevelőnőként Nagy Katalin figyelmébe Pál nagyherceg és Marija Fjodorovna öt lánya és két kisebb fia mellé. Apjukkal együtt Sándor és Konsztantyin egyaránt tisztelték, és Lieven grófnő jelentős tiszteletet és kegyet élvezett az orosz udvarban.

Október 27-én (az új napár szerint november 7-én) délelőtt tizenegy órakor megérkezett Sándor és Konsztantyin nagyherceg, hogy a coburgi hercegnőket a kocsijukhoz kísérik. Elisének a Julianna és az anyja közötti búcsút látni szenvedést okozott, mert mintha saját anyjától való búcsúját élte volna újra át. Ezt követően elbújt egy sarokba, és „úgy zokogott, mint egy kisbaba”.²⁹ Valójában mindenki sírt a búcsúzaskor – még Sándor is –, kivéve a császárnőt, aki megkönnyebbült, hogy Augusztá elmegy. Ahogy Golovina grófnő megjegyezte, Augusztának minden behízélgo erőfeszítése ellenére sem sikerült „elnyernie a császárnő szeretetét”, és ottléte során csak ritkán tartózkodott vele kettesben.³⁰ Mindenesetre Augusztá a házassággal begyűjtötte a Nagy Katalinnal való előkelő kapcsolat tekintélyes díját. Lehet, hogy elveszítette egyik lányát, de abban a meggyőződésben

* Lieven egyik fia, Christoph jeles diplomata lett, és Dorothea von Benckendorffot vette feleségül. Lieven hercegnő férje 1812 és 1834 közötti londoni nagykövetsége idején egyike lett a korszak egyik legbefolyásosabb társadalmi-politikai szereplőinek.

hagyta el Oroszországot, hogy Katalin, a „jó tündér” intett a varázspálcájával, és hogy veje kedves és romlatlan, aki jól fog bánni Juliannával. Úgy tért vissza Coburgba, hogy most már magasabb rangot élvezett az európai fejedelmi házak között, s abban a tudatban, hogy a lánya csupán háromlépésnyire van az orosz tróntól, ha Sándornak nem születne fia.

Miután egy éjszakára megálltak Carszkoje Szelóban, a Katalin-palotában, és Gatcsinában együtt vacsoráztak Pál nagyherceggel és Marija Fjodorovnával, az utazók nekiindultak a hosszú útnak hazafelé, ami a tél beálltával igencsak fáradságosnak bizonyult, ahogy a kocsijuk átgurult a „zúzmara lepte nyírerdőkön”, amelyek úgy festettek, mint „cukorral bevont édességek”. A hóesés heves viharokkal és esővel váltakozott, a folyók felduzzadtak, de mielőtt elérték Rigát, egy futár érte őket utol Julianna levelével, melyben megnyugtatta az anyját, hogy bár „az első nap rendkívül szomorú és levert volt... minden lehető megtettek felvidítása érdekében”, és Elise „úgy osztozott bánatában, mint egy nővér”.³¹

A coburgi hölgyek december 26-án (a régi naptár szerint december 15-én) értek Berlinbe, ahol találkoztak Ferdinánddal és Ernővel, és néhány napig III. Frigyes Vilmos, a felesége, mecklenburgi Lujza és a porosz királyi család szórakoztatta őket bálokkal és vacsorákkal.

Hosszú orosz kalandjuk az év utolsó napján, 1795. december 31-én zárult végre le, amikor Coburgba érkeztek, ahol hatalmas örömmel és ünnepléssel köszöntötték Augusztá dicsőséges orosz házasságszerzését.

Közben Szentpétervárott, bár Julianna még nem élvezte azt a rangot, mint a férjzett Jelizaveta nagyhercegné, esküvőjéig a két nagyhercegnővel, Alekszandrával és Jelenával lakott, étkezett és vett részt a tanórákon.³² Német élete véget ért. Most aztán megindult teljes oroszosítása, hogy felkészüljön új, császári-cári rangjára mint Romanov nagyhercegné.